

YU ISSN 0027-8084
UKD 808.61/.62

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

НАШ ЈЕЗИК

XXX/1—5

**БЕОГРАД
1995—1996**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXX (нова серија)

Св. 1-5 (1995-1996.)

САДРЖАЈ

С п о м е н и

Ђуро Даничић (Поводом 170. годишњице рођења) (ДРАГО ЂУПИЋ)

Прилози граматичкој и нормативној обради
српског језика

Недеклинабилне именице у српском језику (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	15
О употреби глагола <i>трепати</i> (СРЕТО ТАНАСИЋ)	44
Страни лексички елементи и ћирилично писмо (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	53
Коса црта (/) као интерпункцијски знак (МИЛИЦА РАДОВИЋ-ТЕШИЋ)	63

Л е к с и к о л о г и ј а и л е к с и к а

Нормативност и лексичко нормирање у дескриптивној лексикогра- фији (СТАНА РИСТИЋ)	67
О структури и семантици деривата (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	76
Један експанзивни тип нових именичких сложеница (МИРОСЛАВ НИКОЛИЋ)	82
Значење придева са префиксом <i>не-</i> (ЂОРЂЕ ОТАШЕВИЋ)	88
Новозабележена народна имена гљива (ИБРАХИМ ХАЏИЋ)	96

О п ш т а п и т а њ а к њ и ж е в н о г ј е з и к а

Стилистика на српском језичком подручју – кратак историјски преглед – (МИЛОСАВ Ж. ЧАРКИЋ)	109
„Београдски стил” — преломни период у развоју српског стан- дардног језика (ВЛАДО ЂУКАНОВИЋ)	122
О правописној норми у српској језичкој култури (МИТАР ПЕШИКАН)	133

Б и б л и о г р а ф и ј а

Садржај часописа чији је издавач (или суиздавач) Институт за срп- ски језик САНУ	149
Наш језик (књ. XXVI-XXX)	149
Јужнословенски филолог (књ. XXXI-LI)	156
Српски дијалектолошки зборник (књ. I-XLI)	180

Спомени

Драго Ђугић

(Институт за српски језик САНУ, Београд)

ЂУРО ДАНИЧИЋ (Поводом 170. годишњице рођења)

У раду се износе подаци о великом српском филологу и лингвисти Ђуру Даничићу (6. IV 1825 — 5. XI 1882) — поводом 170 година од његовог рођења. Подсећа се на његов филолошки и лингвистички рад, посебно на његову кодификацију вуковског типа српског књижевног језика.

У историји народа постоје личности на које стално треба подсећати нове генерације. То су они људи који остављају трајан спомен у своме народу, али чије дјело излази из оквира интереса једног народа и своју благотворну свјетлост распростире и на друге, сусједне или удаљеније народе. И наша, српска историја има не мали број таквих личности, и то у многим и различитим областима народне историје, науке и културе. Међу такве личности ми с великим правом убрајамо *Ђура Даничића*, филолога и лингвисту, дугогодишњег сарадника Вука Стефановића Караџића, човјека који је теоријски аргументовано и зналачки образложио практично цјелокупно Вуково дјело. И да ништа друго није учинио него то што је помагао Вуку да његове мисли успјешније прокрче пут у српској и европској историји и науци — довољно је да му посветимо јавну пажњу при свакој годишњици означеној макар деценијама од његовог рођења, у овој години — то је 170. годишњица његовог рођења.

Ђуро Даничић је четврти син (од њих пет) новосадског свештеника Јована Поповића, који је умро 1838. године, тако да се о Ђуру и његовом школовању бринула мајка Ана (родом од Мојића из Сомбора)¹, за шта јој се он, све до њене смрти (у Загребу 1873), одуживао посебном бригом и синовском њежношћу и љубављу. Ђуро је своје презиме Поповић замијенио презименом Југовић, како

¹ Уп. о овоме: А. Белић, *Вук и Даничић*, Просвета, Београд, 1946, 156, а уп. и Љ. Јонке, *О значењу и употреби Академијина Рјечника*, Рјечник ЈАЗУ XXIII (1976), 84 (Додатак).

је био на почетку потписао и своје дјело „Рат за српски језик и правопис“, али га је, изгледа због цензуре, замијенио мање познатим Даничић (према народној поезији, а и према Вуковом календару „Даница“). Тако је од „Рата за српски језик и правопис“, тј. од 1847. год. Ђуро трајно задржао и то име и презиме Даничић (крштено име му је било Ђорђе). То име и презиме задржао је до краја живота (1882).

Даничић је завршио пет разреда гимназије у Новом Саду, а VI, VII и VIII у евангелистичкој гимназији, од којих су се два посљедња сматрала филозофским наукама — у Пожуну (данашња Братислава), гдје му је између осталих професор био и познати пјесник Људевит Штур.² Послије тога је отишао у Пешту да учи право, али се исте, 1845. године преписао на студије (такође права) у Бечу, гдје се упознао са већ познатим и признатим Вуком Карашићем, и убрзо, и под Вуковим утицајем, прешао на студије филозофије и словенске филологије.

Ако у професијама има предодређења, по таленту или по чему другоме, онда би се за Ђура Даничића могло рећи да није био предодређен за право, на које се био усмјерио по завршетку гимназије, већ управо на оне науке и оне области којима је посветио сав свој живот и радни вијек — а то су филологија и лингвистика. Већ је у „Подунавки“ бр. 50 од 14. децембра 1845. г. (под псеудонимом „Млади Србин из Аустрије“) Даничић реаговао на чланак „Писмо новим српским језиком“ аутора Ј. С. П. својим текстом под насловом „Задиркивалу“, у којему сатиричним тоном говори о језику Стеријином, и многе ријечи из његовог чланка, које су неразумљиве, преводи на латински језик, како би доказао да је језик о којему говори заиста неразумљив. Истиче да је за разумијевање тога језика потребно вишегодишње образовање у Европи, и своје реаговање завршава: „Рекла сова сеници... — Седила руга на крај пута... — итд. Мој Господине, оканите се ви тога; већ ако умете, дела нам напишите коју ваљану књижицу, па ћемо ту видети како и језик знате; ако ли неумете, а ви незабадајте трн у здраву ногу.“³ Изгледа да је већ тада Ђуро био довољно упознат са Вуковим радом и његовом борбом за реформу језика и правописа, а можда се тада са њим већ био и лично упознао. Даничић је пратио Вуков рад, и очито је да му је био наклоњен, што значи да је био упознат и са тадашњим приликама у српској књижевности и у српском језику. Како би иначе могло доћи до тога да млади Даничић, са тек навршене 22 године живота, успије да напише онако сјајну расправу каква је ње-

² Шире о овоме види код Миодрага Поповића: *Ђура Даничић*, Нолит, Београд, 1969, 24—33.

³ *Ситнији списи Ђуре Даничића*, СКА, Београд, Посебна издања, књ. LIV, Филозофски и филолошки списи, књ. 14, Сремски Карловци 1925, 4 (даље: Ситнији списи I).

гов *Рат за српски језик и правопис*, и објави је као посебно издање у Штампарији Пештанског универзитета.⁴

Даничићев *Рат за српски језик и правопис* није само његово прво велико дјело (иако је захватало свега 63 стране), већ је то истовремено и спис који је направио прекретницу у српском језику, тј. у Вуковој реформи тога језика. Написати оно и онако како је Даничић то учинио у овој расправи није била само младалачка храброст, већ су у питању и поузданост у аргументацији и солидно знање и убјеђења, иза чега је морало стајати изузетно интересовање аутора и заиста добро познавање питања о којима је расправљао. Изгледа да Даничић није узалудно похађао ону евангелистичку гимназију чији су се завршни разреди сматрали филозофским, у Пожуну.⁵ Сав његов каснији научни рад показао је да се ради о човјеку којег су водили аргументи што их је налазио у грађи и литератури (могло би се рећи да је он још у завршним разредима гимназије ушао у методологију истраживачког рада; посебно су томе допринијеле дискусије у Српском кружоку у Пожуну, о чему је сигурна потврда управо „*Рат за српски језик и правопис*“). Овдје нема погрешке да изложимо садржину овог Даничићевог научног првенца, она је добро позната, али ћемо се осврнути на макар неке његове дјелове, бар оне из којих се више уочава Даничићев метод у спорењу са противником, који су најавили будућег жестоког критичара у области филологије.

Спорећи се са Утуком III Јована Хаџића (или Милоша Светића), писцем који је био један од најжешћих противника Вукове језичке и правописне реформе, млади Даничић сецира Хаџићеву критику, тражећи од њега аргументе за језичке појаве које образлаже другачије од Вука. Даничић од Хаџића тражи да му докаже да у српском језику (оном народном, од којег Вук полази) полугласници имају гласовну вриједност. Захтијева од њега да се упозна са гласовним системом српског језика, па каже да „опет треба најприје сазнати све те гласове, и колико их је, и какви су, па за сваки глас одредити по особито слово, ни више ни мање. Па ће онда бити најбољи правопис они којијем ће се моћи са свијем онако писати како се говори, глас по глас; а жалостан ће бити они којијем ће се друкчије писати него што се говори; а етимолођички правопис, по којему ће се ријечи само коријена ради друкчије писати него што се говоре, биће никакав правопис, — и сама мисао луда. — Ја овако мислим о свакоме правопису

⁴ *Рат за српски језик и правопис* прештампаван је од 1847. г. небројено пута. Ми смо га овдје анализирали према издању у Ситнијим списима I.

⁵ Људевит Штур, не само као одличан професор, него и посебно као ватрени словенофил, загријао је Даничића како за истраживачки рад у филологији, тако и за словенске ствари уопште. Ђуро је био један од приснијих Штурових и ђака и присталица за словенска питања, посебно у оквиру дјелатности кружока у којему су се окуљали српски ђаци у Пожуну.

за какав му драго језик, а може ли се Српски правопис држати коријена, видјећемо још и даље“.⁶

Мноштвом примјера из старога и савременога српског језика Даничић показује Хаџићу узалудност његових жеља да се знаци за полугласнике задрже у српском правопису. Тако исто поступа и са другим знацима, какви су: њ, њ, њ, успостављајући односе између сквенци *њ* и *њ*, односно *њ* и *њ* и напријед наведених и истичући непостојање разлике које имају наставци о којима говоримо. Даничић се просто титра са противником, саркастично дајући примјере који негирају Хаџићеве ставове, послѣ чега му остаје једино да закључи како овај „управо не разумије свога посла“,⁷ цитирајући заправо његове ријечи упућене Вуку. Још јачу аргументацију Даничић подастире када говори о гласовним промјенама и вриједностима гласова зависно од њиховог положаја у ријечи (посебно анализира асимилације, палатализације и јотовања), свему дајући аргументацију из народног језика, на чијој управо основи Вук гради књижевни језик српски. Даничић даје и упоредне податке за друге словенске језике и наглашава њихову сродност и заједничке законитости које су настале у прошлости а њихови резултати се осјећају и у данашњем српском језику (тј. језику Даничићева времена). Даничићева аргументација показује, он то сам истиче, да се Светићев правопис држи „на пукоме незнању и пустом самовољству“.⁸ У дијелу расправе гдје се говори о значењима ријечи наслућује се велики будући лексикограф, какав је Даничић уистину и постао. Само на примјеру лексема *част* и *чест* у српском и у неким другим језицима (словенским, њемачком и латинском) Даничић води цијелу расправу, којом показује да Хаџић заиста не познаје српски језик, те да је неквалификован да га правописно кодификује. Наглашава да тај језик нико не познаје као Вук: „Да је ко прије Вука познао наш народни језик овако како га Вук познаје, јамачно би све оно од ријечи до ријечи казао што Вук каже...“⁹ А што се Вуковог Рјечника (из 1818. г.) тиче, Даничић каже: „И когод није рад кукоља сијати по народу своме, нека чита ту књижицу и нека је учи, био књижевник или не“.¹⁰ Карактеристичне су Даничићеве ријечи на крају „Рата за српски језик и правопис“: „Што год рекох, не рекох ништа никоме за љубав, нити што коме уз пркос; него рекох, што овако мислим, и што сам за све ово тврдо увјерен. Ако сам у чему погријешио, врло би ми мило било да ме ко исправи“¹¹ — ријечи које су нашој научној, а и другој

⁶ Ситнији списи I, 8.

⁷ Исто, 9.

⁸ Исто, 27.

⁹ Исто, 37.

¹⁰ Исто, 45.

¹¹ Исто, 46.

јавности довољно познате. Ми их цитирамо не да бисмо оправдавали Даничићеву оштру, дијелом и немилосрдну критику Хаџићевих ставова, већ због тога што су оне наговијестиле једног оштрог критичара, којему у полемици служи аргументација, непобитан доказ садржан у филолошкој односно језичкој реалији, а не у празним ријечима, што је овог научника карактерисало цијелог његовог радног вијека. „Рат за српски језик и правопис“ је први, али и стварни Даничићев улазак у науку о српском језику, нагао и еруптиван, али и зналачки и сугтилан.

Даничића су проглашавали ватреним апологетом Вуковим, посебно да његово заступање става: Пиши као што говориш — „к наследбеностима, к многом нереду води“,¹² на шта је он реаговао овако: „Ја знам врло добро да којекуда по народу нашем има и погрјешака у говору, али исто тако знам да ово нијесу погрјешке на које овдје Сједоглави [псеудоним његовог критичара] вели да јесу. Погрјешно је н. пр. што се у Црној гори говори: Ако те срећа не причека, не стиже је на *вељега хата* (мјесто на *вељему хату*). Таква је погрјешка и Црногорско *х* на крају у род. мн. падежу у именима суштествителних (које је браћи нашој који пишу Латинскијем словима омиљено!)“.¹³

И сав Даничићев рад око српског језика и правописа, тј. око Вукове реформе, до почетка педесетих година обиљежавају напори да се за књижевни језик прихвати његова народна новоштокавска основа, што су он и Вук заједно са Хрватима на Бечком књижевном договору марта 1850. године на неки начин и озваничили. Већ од 1850. године Даничић се ангажује и на другим језичким пословима, да би те године објавио *Малу српску граматику*, своје граматичко првенче, а прије тога објавио је мноштво чланака и расправа о језику и правопису, између осталог: о језику Вуковог превода Новог завјета, о преводу Новог завјета В. Лазића, о пјесмама Б. Радичевића, о Миклошичевом рјечнику старословенског језика, о језику разних листова и часописа код Срба, о разним граматикама и другим уџбеницима, укључујући и једну обимну расправу о буквару (за „Српска училишта у Аустријском Царству“) и његовом језику. И свуда се осјећа Даничићев зналачки однос према језику и његово настојање да књижевници, и уопште сви писци, ма гдје објављивали своје текстове, пишу језиком за који се залажу Вук и он. И у његовој преписци скоро да нема писма у којему не говори о језику и језичкој исправности.

Почетак Даничићевог лексикографског рада веже се за сарадњу са Вуком Караџићем и припрему другог издања Српског рјечника (1852). Изгледа да је на овом послу био ангажован одмах послје „Рата за српски језик и правопис“, за шта је и добијао извјесну

¹² Исто, 47.

¹³ Исто, 48.

новчану надокнаду од Вука. Од 1850. године Вук му за тај посао даје и мјесечну плату, коју је Даничић и тражио, јер није имао сталних извора прихода.¹⁴ Познато је да прво издање Вуковог Рјечника није имало довољно сређену акценгуацију. За друго издање на томе послу уз Вука доста је учинио и Даничић. Он је заправо направио дистинкцију између кратких акцената (око чега се изгледа и спорио с Вуком), тако да се може казати да је тим издањем Рјечника ријешен систем српских књижевних акцената. А. Стојићевић о томе каже: „Познато је да је Даничић увео у Вуков речник разлику оба акцената на кратким слоговима и да је допуњавао квантитет... Као што прво издање овога речника Вук не би могао дати без помоћи Копитарове, тако друго издање не би могао дати без помоћи Даничићеве.“¹⁵ Овај Даничићев рад је у ствари увод у његове акценатске и лексикографске програме, који су оставили највише трага у цијелој нашој, и српској и хрватској акцентологији и лексикографији.

Између Вука и Даничића око рада на Рјечнику није било озбиљнијих несугласица, јер је Даничић податке које је давао Вук узимао као истините, макар му се шта у њима и не свиђало, па их, наравно, није исправљао, тј. није од Вука тражио да се исправљају. Он је знао да Вуку треба вјеровати, јер је овај податке узимао из живог народног говора, ништа не измишљајући, а и сам је познавао народни језик.

Па ипак, Даничић је повремено исказивао своје незадовољство Вуковим Рјечником. То се најбоље види из његове преписке са Ђорђем Натошевићем (Даничићево писмо из Беча Натошевићу од 25. септ. 1851) гдје Натошевића обавјештава да ће за који дан добити Вуков оглас о Рјечнику. Даничић ту каже: „Ја сам одавно (још кад се рјечник почео штампати, а може бити и прије) говорио људма који овај посао разумију да рјечник овај не ће бити ни онаки каки би свако по правди могао од Вука чекати, а камо ли онаки каки би управо требало да буде. И то ево сад и теби кажем највише за то да бих ти напоменуо још којешта што треба свако на уму да има који хтједбуде мени за овај посао судити. Из огласа Вукова видјећеш како он разумијева шта је рјечник (*'и саме забаве ради'* да га *'чита сваки Србин и свака Српкиња колико и како другу књигу'*). С онијем мислима рјечници се не пишу. Али и кад би он друкчије о рјечнику мислио, још не би доста било, него би требало да је *'друкчије'* и радио. Овијем хоћу то да кажем да је Вук поред свију великијех дјела својијех опет био врло лијен. То ће рјечник показати, за који се истина Вук хвали да га је писао *'тридесет и неколике*

¹⁴ Уп. А. Белић, *Вук и Даничић*, 157—158.

¹⁵ А. Стојићевић, *Лескин о Даничићу*, Даничићев зборник, СКА, Београд, Посебна издања LV, Философски и филолошки списи, књ. 15, Београд — Љубљана 1925 (даље: Даничићев зборник I).

године', али је у томе ја мислим више срамоте него хвале. Не ћу помињати шта је написано и додано за ове неколике године дана како му ја око рјечника помажем, и шта се и у пошљедњијем коректурама додаје, него да речемо да сам све ја затекао, опет ће бити мало, врло мало за *тридесет и неколике године дана!* Мене — ја мислим да нико кривити не може што овај рјечник није бољи. Мој је посао *управо* био само уредити га за штампу и у штампању старати се око њега, а највише могло би се рећи да ми је био посао од Вукове грађе начинити што се могло, па ни то не по својој вољи. И ја мислим да сам заиста учинио што се год могло учинити за ово мало времена (за четири године дана, и то не радећи само то, него поред тога штампајући пословице и Ковчежић, пишући и штампајући Приповијетке из Старога и Новога завјета и малу граматику, а и друго којешта радећи). Моја је заслуга: што рјечник излази (како је да је), и то — мислим — не мала, јер ће рјечник овај поред све сиротиње своје и свију мана опет бити од велике користи за нашу књижевност.¹⁶

Ово су оштре замјерке Вуковом Рјечнику, и питамо се одакле оне. Даничића је вјероватно изазвало оно Вуково да се рјечник може користити и за забаву, јер он, Даничић, није могао да схвати да тако озбиљни послови какви су лексикографски могу служити и забави, док то Вуку није сметало, тим прије што то он пише не у рјечнику него у огласу, рачунајући да и тиме придобије којег пренумеранта. С друге стране, озбиљност Даничићева показује да је он већ дубоко био зашао у лексиколошко-лексикографску проблематику, и да је лексикографски посао сматрао једним од најтежих и најозбиљнијих у науци о језику, па му је сметао и наговјештај о томе да рјечник може служити и каквој забави. Да је то тако, потврдио је касније и његов однос према рјечницима — и оном из књижевних старина српских, и оном монументалнијем, исто историјском — Рјечнику хрватскога или српскога језика. Па иако је у једном моменту тако говорио о Вуковом Рјечнику, што непосредно значи и о Вуку, морамо се присјетити једног његовог писма (од 31. јануара 1849. г.) Јустину Михаиловићу, из којег се види да је Даничић већ био формирао искључиво позитиван генерални суд о Вуку, без обзира на то што ће и према њему бити оштар када то затреба. То је потврда оног Даничићевог става из „Рата за српски језик и правопис“ да пише из убјеђења а не никоме за љубав нити коме уз пркос. Даничић, наиме, у наведеном писму Михаиловићу каже: „Да није Вук на свијет дошао, могли бисмо свашта мислити, али кад он дође, то нам је највећи јемац да нећемо пропасти: најприје треба да буде оно што Вук каже да треба да буде.“¹⁷ То је био онај трајан

¹⁶ Даничићев зборник I, 242—243.

¹⁷ Исто, 245, а уп. и Вукова преписка VI, Београд 1912, 345.

однос Даничића према Вуку, који се никада није измијенио, па ни онда када се са њим није у свему саглашавао. Уосталом, Даничић је познат као човјек који није тако лако мијењао своја већ стечена убјеђења о некоме или нечему.

Од педесетих година Даничић наставља своју борбу за српски језик Вуковог типа, али своја интересовања проширује и на друга питања: 1850. године издаје (у Бечу у Јерменској штампарији) *Малу српску граматику*, 1858 — *Српску синтаксу*, 1867 — *Основе српског или хрватског језика*, 1874 — *Историју облика*, 1877 — *Коријене*, а у међувремену објављује познате радове *Ђ и ђ у историји словенских језика*¹⁸ и *Диоба словенских језика* (1874, у Видовдану, и као сепарат), гдје је зашао у односе међу словенским језицима, тј. гдје је језик Срба и Хрвата посматрао у ширем контексту. Нешто раније, у расправи *Разлике између српског и хрватског језика*,¹⁹ он је говорио да је хрватски језик чакавски дијалекат, а штокавски је српски (тако је мислио и Миклошич, Даничићев учитељ), да би касније и чакавски и штокавски сматрао дјеловима једног — српскохрватског језика. Словенске језике класификовао је под утицајем тадашње литературе и на основу фонетских појава у тим језицима, па каже да у словенским језицима постоје три раздјела (на основу група *дј* и *тј*), и словенске језике разврстава овако: 1) српскохрватски, 2) западни словенски језици и 3) руски, бугарски и старословенски.²⁰

У свом учењу, које бисмо назвали граматичким (мада не потпуно с правом), тј. у *Малој српској граматици*, *Српској синтакси*, *Коријенима* и *Облицима*, Даничић је формирао систем граматичког учења у српском језику, а сва та дјела је писао на основу експертиране грађе из споменика, лексикографске литературе и српске књижевности новијег времена. Та његова дјела носе печат времена у којему су настајала, што значи да су пратила ниво тадашње лингвистичке мисли код Јужних Словена, али и ниво осталих европских лингвистичких достигнућа. Већ се по овој дјелатности Даничићевој у европским научним круговима истицало да је српскохрватска језичка наука тада била међу најуспјешнијима у Европи, у чему је заслуга припадала управо Даничићу.²¹ А та његова дјела, ако данас и не могу да представљају образац граматичког рада, по обимности грађе, документацији која се подастире за сваку језичку појаву и класификацији и данас стоје без премца у нашој науци о језику. Треба само погледати његову обимну *Српску синтаксу* (1858) и увје-

¹⁸ Рад ЈАЗУ I, 1867.

¹⁹ Гласник ДСС IX, 1857.

²⁰ Лескин је касније, у својој Граматици српскохрватског језика, од три Даничићеве групе формирао четири, издвојивши бугарски у засебну групу. У овом послу Дан. је био присталица Миклошичеве тезе о панонском поријеклу стсл. језика.

²¹ Уп. А. Стојићевић, *Лескин о Даничићу*, Даничићев зборник I, 153.

рити се у ову тврдњу. Методолошки та су дјела обиљежавала самог Даничића, неуморног истраживача документације и литературе, научника који никакав синтетички суд није давао прије него што приложи обимну документацију и анализира је детаљно. Ово је значајно нагласити због тога што је Даничић постао узор каснијим граматичарима, његов начин рада био је поука како ваља користити научну документацију. Овај научник је био управо образац аналитичко-синтетичког поступка у истраживањима. Даничић је, попут Миклошича, био филолог посебне врсте, човјек изузетних способности, узор кабинетског научника.²² Зато неће бити у праву А. Лескин када за Даничића каже да није научник нивоа науке 70-тих година, истичући између осталог да Даничић не зна литавски и словенске језике (што је тачно само за литавски, али не и за словенске језике, о чему имамо доказ управо у Даничићевим радовима).²³

Посебна област којом се Даничић бавио јесу српски акценти. Почев од 1851. године он је у различитим часописима (Миклошичева Славистичка библиотека, Гласник Друштва српске словесности, Рад ЈАЗУ, ту понајвише, а ту се појавио и посљедњи његов рад о акценту, у књ. XX за 1872. г.) објавио више студија о акценту, а СКА их је објавила 1925. године обједињено под називом *Српски акценти*.²⁴ О овој области Даничићевог рада треба рећи да је резултат његових дугогодишњих испитивања српских акцената, започетих у времену када је заједно с Вуком припремао друго издање Српског рјечника, гдје је, како смо казали, коначно утврђен српски четвороакцентски систем, који наш књижевни језик поштује углавном и данас. О вриједности Даничићевих акценатских студија најбоље свједоче сљедеће ријечи А. Белића: „Наша савремена акценатуација ту је добила своје најбоље фиксирање.“²⁵ Систем српских акцената који је утврдио Даничић, а који најчешће називамо Вук-Даничићевим акценатским системом, и данас је генерална основа српске акценатске норме. Довољно је да то кажемо па да констатујемо да Даничићева акценатска истраживања припадају оном нивоу његовог научног рада који има трајну вриједност, који остаје и даље као магистрална линија у српској науци о акцентима. Његова истраживања у овој области полазила су од акценатске стварности у оним народним говорима које је Вук узео за основу књижевног језика. Ове послове Даничић је радио без угледања и на кога, јер славистичка и уопште европска наука није му могла дати узор, и управо то показује његове изузетне филолошке способности и таленат за лингвистички

²² Исто, 152.

²³ Исто, 131 и др.

²⁴ Ђ. Даничић, *Српски акценти*, СКА, Београд, Посебна издања LVIII, Философски и филолошки списи, књ. 16, Бгд 1925, 1—320.

²⁵ А. Белић, *Основи историје српскохрватског језика. I. Фонетика*, Нолит, Београд, 1960, 150.

рад (иако Даничића понекад сматрамо више филологом него лингвистом у ужем смислу).

Као човјек од аргумента, Даничић није могао а да се не заинтересује за стара документа, за стару нашу књижевност и уопште за литературу. Видио је да се у њој налази сва историја српског језика, па је отпочео са издавањем житија и јеванђеља, међу којима су: Теодосијев *Живот светог Саве* (1860), *Никољско јеванђеље* (1864), Доментијанова *Житија светог Саве и светог Симеона* (1865), Данилови *Животи краљева и архиепископа српских* (1866), чиме је започео процес издавања средњовјековних српских докумената, који су касније успјешније наставили Стојан Новаковић, Љуба Стојановић и други наши, али и страни истраживачи и проучаваоци српске културне историје.

Одмах послије Вуковог превода Новог завјета Даничић је почео да размишља о превођењу Старога завјета, и већ 1850. године у Бечу су се појавиле његове *Приповијетке из старог и новог завјета*, које су послије тога имале многобројна издања у Београду, Загребу, Новом Саду и Панчеву, ћирилицом и латиницом. Тај његов превод Старог завјета, попут Вуковог превода Новог завјета, и данас се сматра једним од најуспјешнијих на нашем језику.

Круну Даничићевог филолошко-лингвистичког рада, по нашем мишљењу, представљају његова лексикографска дјела. То су, уз његову сарадњу с Вуком око припремања другог издања Српског рјечника, тротомни *Рјечник из књижевних старина српских* (Београд, 1863—1864) и велики *Рјечник хрватскога или српскога језика* ЈАЗУ.

Рјечник из књижевних старина српских обухватио је лексику из српске прошлости и био је прво дјело те врсте код Срба. У Друштву српске словесности, чији је Даничић био секретар у вријеме израде овог рјечника, чак се постављало питање сврсисходности издавања оваквог дјела, јер би био пречи рјечник савременог језика, али се Даничић на то није освртао.²⁶ Међутим, дао је тада оставку на мјесто секретара Друштва. Овим рјечником „се почиње ново доба у филолошко-хисторичком изучавању наше прошлости“, каже о њему Стојан Новаковић,²⁷ иначе Даничићев ученик и сарадник на изради овог рјечника, а најбољу оцјену Рјечника дао је Миклошич.²⁸ Даничић је нашао за сходно да ово дјело посвети српској књегини Јулији Обреновић (грофици Хуњади по роду), супрузи Михаила Обреновића, која је дала новац за штампање Рјечника, иначе жени која је много учинила

²⁶ Уп. Ђ. Трифуновић, *О Даничићевом Рјечнику из књижевних старина српских*, поговор Рјечнику, Фототипско изд. „В. Караџић“, Београд 1975, том III, 635.

²⁷ Рад ЈАЗУ XLIV, Загреб 1878, 182 — Новаковићев одзив на Даничићев Оглед за Рјечник ЈАЗУ.

²⁸ Уп. Љ. Јонке, *Буро Даничић — први уредник Рјечника*, Рјечник ЈАЗУ XXIII, Додатак, 88.

за Даничића, вишеструко помажући његов научни рад, која је чак подстакла и Штросмајера да Даничића прихвати за тајника ЈАЗУ и за члана ове академије, када је Даничић одлучио 1866. године да напусти Београд и Велику школу, у којој је радио.

Иако о *Рјечнику из књижевних старина српских* мора да се говори као о великом дјелу не само српске него и уопште словенске лексикографије (о чему су суд у вријеме када се појавио дали и Миклошич, и Јагић, и Новаковић, и други), ипак он као да пада у засјенак другог Даничићевог лексикографског пројекта — *Рјечника хрватскога или српскога језика*, који је овај научник засновао у Југославенској академији знаности и умјетности у Загребу, као тајник ове научне установе.²⁹

Рјечник хрватскога или српскога језика Даничић је замислио као историјско лексикографско дјело, у којему треба да се обради сва лексика српских и хрватских писаних споменика од 12. в. па надаље. Обрада лексике треба да обухвати одреднице које су нађене у грађи, уз успостављање номиналног облика и акцента и давање значајних граматичких облика ријечи у фонетском лику који одговара новоштокавском нарјечју. Значења треба да буду исцрпно обрађена, до детаља, и уз давање примјера као илустрација за сва значења појединачно — дијахроно, по времену, и просторно — према различитим документима и мјестима њиховог настанка. Уз опште ријечи у рјечнику треба да се обрађују и људска имена и друге ономастичке реалије, опет у штокавском лику (понекад су топоними давани и изворно с чакавског, па и кајкавског подручја).

Да би се ваљаније утврдила концепција рјечника, Академија је послала Даничићев *Оглед* на мишљење научницима, од којих се очекивало да ће дати предлоге за усавршавање те концепције. У *Огледу* Даничић, између осталог, каже: „Тако ево огледа, и молим свакога коме дође у руке а може или судом или савјетом помоћи да рјечник буде бољи, да не би устегао своје помоћи. С великом ће захвалношћу бити примљена свака мисао како о главном, тако и о свакој појединости.“³⁰

²⁹ Даничић је у Загреб дошао 1866, а за сталног члана ЈАЗУ изабран је 1. јануара 1867 (како каже С. Павешкић, посљедњи уредник *Рјечника*, уп. РЈА XXIII, Додатак 65), односно „послије српске сједнице Академије“ (како каже Љ. Јонке у чланку наведеном у напомени 28, стр. 83), док С. Ившић, у чланку *Два прилога за познавање Ђ. Даничића* (Даничићев зборник I, 119), каже да је Даничићев избор за члана ЈАЗУ био потврђен 2. I 1867, о чему је обавијештена и кнегиња Јулија, а она Даничићу пише да његов избор није био потврђен због тога што је наводно било гласова да није довољно одан Аустрији. Она му честита именовање и жели да буде дика Југославенске академије и вјеран поданик аустријскога цара (Даничићев зборник I, 119).

³⁰ *Рјечник ЈАЗУ XXIII, Додатак, 5.*

Познато је да Даничић није планирао да се рјечником обухвата лексика кајкавског нарјечја, и то је касније и поштовано.³¹

Како је рјечник требало штампати у Загребу, латиницом, а како је хрватска латиница била неодговарајућа за гласовни систем српскога односно хрватскога језика за који се ради рјечник, Даничић је за то дјело увео неке словне знаке којима би се отклониле могућности мијешања ликова и значења ријечи због несавршености словног система. Тако је за латиничко *h* *В* увео *đ* *Ђ*, за *и* *Ц* — *ǰ* *Ѓ*, за *њ* *Њ* — *ñ* *Њ* и за *љ* *Љ* знак *! ǃ*.

Ексерпцију грађе вршио је сам Даничић (изгледа још од 1866. године. можда и раније, одмах по завршетку *Рјечника из књижевних стариша српских*), а касније је добио у помоћ сараднике. Обрада је почела чим се формирао фонд који је био довољно репрезентативан, тако да се кроз десетак година (1880) појавила прва свеска, а 1882 — први том. Сам Даничић је израдио цио први том, и други до ријечи *чобо*, што је преко 1.100 страница великог формата врло ситног слога. Извори су били првенствено српски и хрватски писани документи: јавни и правни списи из прошлости, дјела из књижевности, од њених почетака до краја 19. в., затим разне збирке народне књижевности, па лексички прилози људи с терена, етнографска грађа, стари вишејезички или једнојезички рјечници и др. Грађа која је писана латинским или другим језицима а која се односила на Србе и Хрвате коришћена је у мјери у којој се то могло, а посебно су из ње ексерпирана имена људи и територија. Даничић је мислио да ће се рјечник урадити знатно брже, па је планирао да грађа обухвати период од 12. до 19. вијека, тј. до дана израде рјечника, али су се послови отежали (израда је трајала до краја 1976. године, дакле нешто више од стотину година). Обрађивачи послје Даничића обухватили су и нову литературу, и нову или накнадно пронађену грађу. Тако, данас у 23 тома рјечника имамо обрађен наш лексички фонд од најстаријих времена до наших дана, и све то обухвата око 22.000 страна великог енциклопедијског формата, са фондом ријечи који прелази 250.000 јединица.³² У XXIII тому, на страни 77 Додатка стоји констатација: „То је једно од највећих дјела свјетске лексикографије и највеће славенско лексикографско дјело.“ Заиста је ријеч о монументалном дјелу, каквих је мало у лексикографији уопште, и када се оно узме као комплементарно великом *Речнику српскохрват-*

³¹ Посебан рјечник лексике из кајкавске књижевности почео је у ЈАЗУ да се ради прије неколико година и, колико нам је познато, већ је изашло 7—8 свезака, које значе богату попуу Рјечника ЈАЗУ овом лексиком.

³² Број лексема у овом рјечнику није измјерен, а у разним текстовима се наводе подаци (боље: претпоставке) о обиму од 220 до 250 хиљада лексема (неки претпостављају и 300 хиљада). Вјероватно је истинит податак који ми наводимо (око 250.000), макар када су у питању основне лексичке јединице, „главне“ одреднице.

ског књижевног и народног језика САНУ — биће то величанствен споменик нашем духу, нашој култури и нашој историји.

Када се говори о Даничићу, не може се заобићи питање његовог односа према језику Срба и Хрвата, односно према Србима и Хрватима као народима. Видјели смо да је он на почетку свог научног рада говорио да Срби и Хрвати имају два језика — Хрвати чакавски а Срби штокавски (кајкавско нарјечје је сматрао словеначким језиком, односно касније — прелазом између словеначког и српскохрватског). Када се упознао с језиком Срба и Хрвата, дошао је до закључка да су они у ствари један народ и да имају један језик (то је било и Шафариково мишљење, а Даничић га је веома цијенио; прије тога Даничић се поводио за Миклошичем, који је чакавце сматрао Хрватима, тј. само су они Хрвати, а штокавце Србима, док су кајкавци Словенци). Послије му је помогао и Јагић, који је сматрао да је чакавско нарјечје дио заједничког језика, истичући да се језик Срба и Хрвата почео диференцирати почев од XI вијека, те да су чакавизми — архаизми у том језику а штокавизми новије особине.³³ У својој расправи *Разлике између језика Српскога и Хрватскога*³⁴ Даничић не говори о два језика, иако анализира 107 разлика које налази у језику Срба и у језику Хрвата (напомињемо да је упоређивао чакавско и штокавско нарјечје а не језик у цјелини). У расправи *Ћ и ђ у историји словенскијех језика*³⁵ Даничић долази до закључка да је језик Срба и Хрвата један, па говори о идентичности српскога и хрватскога језика (чак је и хрватски кајкавски „по пореклу своме прелаз од словеначког ка српскохрватском“)³⁶, а да Хрвати нијесу само чакавци већ и кајкавци и штокавци. Даничић иде даље, па каже: „Доиста, осим поменутијех Хрвата, једнијех и других, кајкаваца и чакаваца, има народа који говори сасвијем овако као ми, али се не зове Србима него Хрватима... По томе ја мислим да не може бити друго него да су Срби и Хрвати један народ, само имају два имена, па се један дио зове Србима а други Хрватима.“³⁷ Даничић је схватао да се заиста ради о једном народу, али народу са два имена, у двјема државама, па је тим прије прихватао да тај језик, штокавски, који им је заједнички, и јесте један језик. Припремајући Рјечник ЈАЗУ, казао је да Хрвати тај језик треба да називају *хрватски или српски* а Срби — *српски или хрватски*. По том критеријуму он је и започео израду *Рјечника*

³³ Уп. А. Белић, *Језичко јединство Срба, Хрвата и Словенаца код Ђуре Даничића и његових савременика*, Даничићев зборник I, 45.

³⁴ Годишњак Друштва српске словесности IX, 1857, 1—59, уп. и Даничићев зборник I, 47.

³⁵ Рад ЈАЗУ I, 1867, 106—123.

³⁶ Уп. Даничићев зборник I, 57.

³⁷ Из „Диобе словенских језика“, цитирано према наведеном Белићевом чланку у Даничићевом зборнику I, 58.

хрватскога или српскога језика. Даничић се није бавио питањем *који то Хрвати* говоре штокавски, колико их је, шта су по поријеклу итд. Од њега, дакле, потиче заједничко име језика два (како је он сматрао — истородна) народа.

Умјесто закључка, казаћемо да је Ђуро Даничић, као филолог и лингвиста европског формата, својим научним радом учинио да се српски језик укључи у токове савременог развоја европске лингвистичке мисли. Посебна његова заслуга састоји се у кодификацији Вуковог и вуковског књижевног језика заснованог на штокавском нарјечју, чему су, у крајњој линији, у великој мјери били подређени и остали његови и филолошки и лингвистички послови.

Резюме

Драго Ћупић

ЂУРО ДАНИЧИЋ (1825—1882) (К 170-ЛЕТИЈУ РОЖДЕНИЯ)

В статье даются основные биографические и библиографические данные о Джуре Даничиче, кодификаторе языка Вука и литературного языка вуковского типа, сербского языка, построенного на основе народных штокавских говоров. Говорится о Даничиче — грамматисте, лексикографе, филологе.